

«Гаян дун соньстх, төрээр би
Бий чигн үзгдх» гидж күүлэсн Дордж
эн бидр цагъан герин өөр зөвэр зог-
сад оркв.

— Чи дакад күүрч ирвчи? — гидж
меддх угагар ардаснь ирсн цагъан
хувцта күүд кун келад, Дорджин
ээмэс аргьул кондэр.

— А-а-а... Мария Николаевна бая-
джлт... Мендэт. Сян хонвта? —
... гидж Дордж аамси, ичсн дуугъар
сурв. Бийэсн ю сурсиг эн нам оньгъ-
сн уга.

— Дакад ирвчи гинэв! Чи нам
күүнэ сурврт хэрү өгдгэн уурсн бол-
взач?

— Уга, ягдад тингх билэв... Би
эндэ хойр — гурвн хонгар талдан
районур йовдж чигн одхв... Тигад
таднур орад гарс гигад ирвв...

Мария Николаевна энүнэ седклин
зовлнэгинь меднэ, болв бийэсн дү
улсиг наадлхдан йир дуртадан иигад
бээдгнэ эн.

— Талдан район ордж бээхлэ йов.
Гаялд келчкесв, — гидж келад цаа-
ран эргв — Чи асхн бас ирад эс
хэрлчи?

— Нэ келтн... Кемр... Дордж менд
келад хашан үүдн тал аргьул иш-
кэд гарв.

— Дорджи! Хэрү эрглч, нег соньн
зэньг келсв — гидж дуудад Мария
Николаевна хэрү эргэд тодхв.

Дордж доран шулун — шулугъар
хойр — гурв ишкдж эргэд, эмчүр
хэлэв.

— Ода эцк болджанач, — гидж
келад Мария Николаевна Доржд га-
ран өгв.

— Та намаг ягдад иигад зовагдад
бэанат, шулугъар келт... юн гарва?
Бийнэ сэн бэану? Дордж байрли аам-
сн оньг гарад одв.

— Бийнэ сэн бэанэ. Чамд кен
кергтэ — күүкний, аль көвүний?

— Намд күүкн кергтэ... Түрүнкн
күүкн болхла сэн...

— А-а-а. Энтн ю ухалджахинь!
Мария Николаевна Дорджин үснэ-
снь аргьул татад, тачкнад ивэв.

— Та бичэ инэти. Би эндүгэр кел-
чкдэв — гидж келад Дордж улагъад
одв.

— Би чамга ягдад өрүн өрлэ наа-
ран ирсичнь меднэлм. Ода дола хо-
над Гаялгъан ирад авад бээхч, гур-
вн хонгт газа гаргъш угавди, ода
көдлмштэн од — гидж келад, Мария
Николаевна эмилгнэ герүр йовад
одв. Байрта Дордж чигн герүрн хэ-
рв.

II.

Дордж Гаял хойр ниилэд гер-бүл
болснас нааран хойр джил болдж йо-
вна. Эднэ эк — эцкир — Баснь Ца-
гъан хойр Петров Иван Надежда хой-
рла кесг дакдж нег — негидэн од-
дад гинч боллдад бээсн бийснь, До-
рдж Гаял хойран тускар илткдж, нег
дакдж чигн күүндэд уга билэ. Нег
дакдж Надежда Алексеевна зүүнд
Гаялс көвүн гарсн болдж орв. Тер
көвүнх мел Дорджин бээлтэ болсн
болна, — гидж Надежда Алексеевна
Иван Ивановичд келлэ. Эднэ хувин
тускар Баснь Цагъан хойр чигн хая-
хайд хоорндан күүнддг бээсн. Бий-
снь, Дордж Гаял хойр...

Аш сүүлднэ эднэ бүлд нег кун тө-
рдж гарв, болв нагъц экин зүүнд
орсн көвүн биш, күүкн гарв. Түрүн
өвгтан шар үстэ, утхн хамрта, мел
экин дурасн болдж хэлэсн улст мед-
дв. Болв кесг бичкүд үзэд, геднэ
белт-сунлт, хуврлт меддг Мария Ни-
колаевна, гергн күүкн хойран авхар
ирсн Доржд чамга дурадж, үсн хар,

этир, нүднэ бас чигн нүднэ бээлтэ
болх зөвтэ, — гив.

— Намаг дурах биш, хальмг нүү-
нэ бээлд йирин уга бээдлж энүндтн
— гидж Дордж келад, күүкн авад
үдн тал эргв. Гаялс зүркнх менрад
ирэнь хуврад одв. Икэр уурли ичсн
оньгтэ, болв терүгинь Дордж хар уга
седклэрн медсн бээдл гарсн уга. До-
ржд бас «сэн» хэрү өгс гисн ухан
Гаялд тер дарунь орв, зуг зүсвр ул-
син хаджуд келдг зөв уга болад тод-
хсн оньгтэ.

Гаял герэдэн ордж ирад, эврэннь
килмджтэ хэлэцэрн гер дотркан эр-
гүлдж хэлэгъад, арвн хонгт хойр эк-
нь геринь ясад, цеврэр бэрэд бээ-
синь үздж тогтив.

Эдниг Надежда Алексеевна Цагъан
хойр күүлдэсн бээхлэ, Иван Ива-
нович Баснь хойр дарунь ирцхэв.

Хот-хол, улан арк чигн стол деер
тэвгдв.

— Гаял эн цагиг урдаснь ухалсн
бээдлжм, — гидж санад Дордж Га-
люр, «чи ним билчи» гисн джөөлн
хэлэцэр гилс хэлэв.

— Эн — тер уга өсдэ, сээхн ик
күүкн болтха, — гидж келад Баснь
аагъта цээгъан авб.

— Олн көвүдин эгч болтха, —
гидж Иван Иванович йөрөв. Надежда
Алексеевна Цагъан хойр чигн йөрө-
лэн тэвэд цээгъан ууцхав. Зуг До-
рдж Гаял хойр нег-негнүрн хэлэлч-
кэд, а угагар хотан авцхав. Эн
сүүрт зөвэр бүлэн үгмүд келлдв.
Уусн аркнх эдниг зөвэр халагдад
оркв. Гаялс түрүн больницд орснас
нааран амрсн нөр чигн уга, Гаял-
гъас талдан кун белден хог дегэд
урмд угагар уудж бээсн Дорджин,
түрүн болдж ууджах ширк улан
арк, эврэннь оньгэн энүнэ чирэд
ивтрдяхинь, улалгдад оркв.

Күүкнэинь зүсн — зүркинь сээтр
медл уга ягдад би тингдж келвв. Ши-
нкэн гарсн күүкнд юн зүсн — зүр-
кн бээдв. Күүкн кун экэн дурах зөв-
тэ чигн болх», — гисн, бийэн гешэ-
сн уханд Дордж зовагдж бээгъад,
терүнсн зулх санатагар орн деер
гарад кевтв. Удсн уга, Дордж сүрк-
лад унтад одв.

— Эчнэ Гаял больницд орснас
нааран бүтн хог уудж, күүц унтад
та. Сүүд машин дотран унта, кедж
гисн хотиг нег цөөк ууджагдад,
«цалв» гигад оркчкна, — гидж На-
дежда Алексеевна Цагъан хойр күү-
ндж, Дорджин тускар келсн үгмү-
чинь чигринь тоолж, энүнэ учринь
медж, бүлэн нүдэр Гаялор хэлэдж
сууцхав.

Зөвэр халдж одсн Баснь Иван
хойр зүсн — зүүл күүндвр кегъад
бээдж Дордж Гаял хойран хув-
джиргьлд күүрчхэв.

— Чи күүкнэ минн көвүнд өгшго-
гар зөвэр тулцад бээсн бишийч,
цань аргъ уга, Гаял йирин эврэннь
үнн дурарн одх болад, хулхагар
ишнь ирсн бээналм — гидж келад
Баснь Иванур хэлэдж инэмсклв.

— Чи бийчнь чигн көвүгъан Га-
лиг автха гидж бээсн уга билэч. Би
меднэлм. Орс келн уга би ягдаж те-
рүнлэчнь үгэн медлдж бээхв гидж
уд Цагъан көвүгъан хөрдг чигн
гисн джирклэн зэньг бас гарсн бэ-
анэлм.

— Арлгъагит цааран, давсн юм
көөлдгэн — гидж Надежда Алексе-
евна Цагъан хойр нег дуугъар гиш-
нь эдниг хөрцхэв.

— Уга. Маниг боолдхн болгъджа-
та? Иим, нег — негидэн эс меддг
йовдлит үнарнь цээлгъад, илдкэд
эс авчкхла чееджд кир болад йовад
чигн йовхмн. Би чамд үнарнь келсв:
Мини эцк. Гаялс өрк — Иван Карпо-
вич ямаран кун бээсинь эс меднчи,
Баснь?

— Меднэ, меднэ. Иван Карпович
эвртэ өвгн бээсн бээналм.

— Нэ, тер эвртэ өвгнэчнь занъ-
гн чигн эвртэ билэ. Намас зөвшэл
авл уга күүкн хэрд гаргъд бээджд
гигад маниг ягда?! Уүтрүлад бээ-
виш. Мана эцк бийнэ орс болдг
болвчн, бичкнэсн авн хальмгуд дунд
өсснэн, авц — бэрцнх мел хальмг
болдмн. Көвүн-күүкнэ керг-үүл бүт-
лгн урдни цагт хальмг улсд болхла.
зуг эк — эцкин седсэр сансар күүдг
бээсн бээналм, мана өвгн бас тийм
йос тэвдмн. Мана Гаял биш, нам
мана хол төрл бас Семен Никола-
евичин күүкн хэрд гархд «бийдм
өмнн эс келвт гигад уурлад, хо-
йр хонгт хот уга бэвш. Иван, Ба-
снь хойр шууглдад инэлдцхэв.

— Сэн болдг, му болдг болвчн
хоосн седклэрн келад бээхэс биш
бидн эднэ хоорнд, эднэ джиргьлд
ордж чадш угавди, — гидж Надежда
Алексеевна келад Цагъанур хэлэв.

— Хэрнэ, тер гигич, өөрк хойрт-
ан...

— Эднэнтн хоорнд орлчх, цуг ма-
дн дөрвлэгъасмдн күчтэ кун эн ке-
втнэ — гидж келад Цагъан дүүднх
дотр кевтен нилхүр өөрдв.

— Неринь кен гидж өгхмб? —
гидж генткн Иван Иванович Цагъан-
ур хэлэв.

— Кен гидж өгхмби, нам нер өгл
уга бээлдэд бээнавдн, — гидж келад
Цагъан Гаялор эргв.

— Кен гидг нер өгхэн Дордж би-
чдл йовла... Гаялс семэсн чирэнь
шир түркдсн мет улагъад одв.

— Нэ, тийм болхла, болг. Кен ги-
гъад нерэдв чигн учр уга, — гидж
цугъар шиидцхэв.

Гаялс улсн чирэ урдк кевтэн
тохрад, төвшүн бээдлэр нег цөөк
уралан ишкэд: нернэ До — га, — гидж
аргьул, болв байртагар келад,
эцк — экнриннь чирэгъур хэлэдж,
эднэ келх үгинь күүлдэж маасхлэв.

— Дога гисн хальмг чигн, орс чи-
гн нерн биш, — гидж Баснь келв.

— «До — га, До — га, — гидж Иван
Иванович кесг давтдж келчкэд, дү-
үрнэ шар чирэнь герлэр дүүрдж
маасхлэв. — Ямаран сээхн нерн!
«До — га», — гидж эн дакн давтв.
«Дога», — гидж цугъар джөөлн
дуугъар, арүн седклэр, кесг дав-
тдж келцхэв.

— Энтн бийнэ биш, нам нернэ...
Надежда Алексеевна күүц келл уга
Цагъанур хэлэв.

— Ямаран бичкн улс, ямаран...
гидж келад Цагъан терз деерэс цаас,
карандаш хойр авад, «Дордж», «Га-
ля» гидж бичэд, эн хойр нернэ тү-
рүн До, Га гисн ниилвиг до-
рагъурнэ татдж темдглад, ода күүр-
тл юугинь эс меддж бээсн, Бас-
ньгд өгв.

Хойр эк бийсиннь хөрэгъад джи-
лин туршарт үзсн, медсн экин дам-
шлтарн эднэ седкл-сана дүнндж
байсцхав.

Асхн болдж йовна. Цугъар тарц-
хав. Эн хойр эцкиг, хойр экиг, До-
рдж Гаял хойран туск цевр, үнн то-
олвр улм байджулад, теднэ дотрк
хар уга седклинь улм икдүлсн, улм
илдкесн болв.